

СЪМНЕНИЕ

За да открием истината, нужно е поне веднъж в

живота си да подложим всичко на съмнение,

доколкото това е възможно

Единственото сигурно е, че няма нищо сигурно

Скептиците са един вид номади,

които ненавиждат всяка трайна обработка на земята

Имануел Кант

1. Светът на мненията

Детето навлиза доверчиво в света, приема реалното и вълшебното за еднакво истинни, защото доверието е първично човешко отношение. Чрез него светът става свой свят, чрез него чуждото и далечното биват опитомявани, както прави това Малкият Принц на Екзюпери. С времето обаче поредица от разочарования лишават този близък свят от уютата на доверчивостта и децата заделят онова, с което не искат да се разделят и за което в реалността вече няма място, за други, въображаеми места - тези на игрите и мечтите.

Един ден човек научава, че според науката и най-солидната основа - Земята - също се движи, че вещите са само привидно непроницаеми и неподвижни, защото според физиката всеки техен елемент е гигантско струпване от недостъпни за човешките сетива частици. Дори звездите не съществуват такива, каквито в момента ги виждаме, защото можем да наблюдаваме само тяхното минало. Ние виждаме Слънцето, което прави нещата видими, поне от 8 минути вече в миналото, според теорията на Айнщайн, щом скоростта на светлината е максималната природна скорост и освен това е крайна величина. Ако продължим по същата логика, ще се окаже, че ние възприемаме само миналото на нещата, че живеем в един бивш свят.

Следователно във видимото има множество привидности. Много от нашите знания се оказват само мнения. Платон определя мнението като средина между знанието и незнанието, то е по-ясно от незнанието, но е по-неясно от знанието. В него има **"съществуващо и несъществуващо"**.

Мнението се отнася до променливите, до сетивните неща. То е "мисъл за онова, което може да бъде и друго" (

Аристотел

). Тогава много от нещата се оказват сенки на истинските неща.

Човек често съди за нещата без внимателно да ги е преценил чрез собствения си разум, без да ги изследва задълбочено. Тези непроверени "истини", тези взети наготово възгледи, Кант нарича предразсъдъци. Векът на Просвещението (XVIII век) е век на борба именно с предразсъдъците, със суеверията и необразоваността. **"Имай мъжеството да ползваш собствения си разум!"**.

Това според Кант е девизът на Просвещението. Не мненията на древни или съвременни авторитети, не и мнението на болшинството, а собственият разум - образован и критичен - е последният съдник за нещата. Само той може да изведе човека от здрачния свят на мненията. Просвещението не е само историческа епоха от

европейската история, то е необходима епоха и от личната биография на човека.

Ако искате да разколебаете нечий догматизъм, предложете му да се обзаложи за своите истини, за своите убеждения, съветва Кант. С нарастването на облога дори и най-очевидните неща започват да изглеждат съмнителни.

За да не останем в плен на мнимите истини, за да напуснем света на мненията, има една радикална максима: **Съмнявай се във всичко!**

2. Аргументите на скептиците

Думата скептицизъм идва от *skepsis*, което ще рече "съмне-ние". Скептицизмът е съмнение, което е станало светоглед. Той води началото си от Древна Гърция и негов родоначалник е Пирон. Ето неговите основни възражения срещу постижимостта на истината. Познанието е невъзможно поради:

1. Различията сред живите същества. "Кучето, рибите, лъвът и комарите" имат различни сетива (различни и от човешките) и затова по различен начин възприемат нещата. Те сякаш жи-веят в различни светове.

"Светът на котката не е свят на мравояда

", ще каже в XX век

Албер Камю.

Тогава истините, до които човек достига, са само човешки истини и са невалидни за другите светове.

2. Различията между хората. Пирон твърди, че някой си Демофонт зъзнал на слънце, а му било горещо на сянка, етиопците пък ядяли скорпиони. Омир също предупреждава, че

"несходни са хората: един обича едно, друг - друго".

Следователно дори човешкият свят не е еднакъв за всички хора по-ради различия в индивидуалностите. От разликите в душата,

а също и от разликите в тялото, следва различно възприятие на нещата.

3. Различия в сетивата. "Картината има дълбочина за очи те, но за ръката е гладка".

Ябълката е жълта за очите, за осезанието е кръгловата, за вкуса е сладка, а за обонянието е с хубав мирис. Но дали това е едно и също качество на ябълката, което различните сетива по различен начин усещат, или на всяко сетиво отговаря съответното качество? Ако са различни, го какво ги обединява в един предмет с общо име? Не следва ли, че броят и особеностите на сетивата определят броя и качествата на нещата? А как тогава ще познаем онова, за което нямаме сетива?

4. Различията в човешките състояния. За лудия нещата изглеждат едни, за здравия разум - други. За болния храната има един вкус, за здравия - друг. Хладното време е неприятно студено за стареца, а приятно прохладно за юношата. Пияният често е по-смел от трезвия. При радост и при тъга светът също изглежда различно.

5. Влиянието на взаимното разположение на нещата и разстояние тоянието, дялящо ни от тях. Корабът отдалече изглежда малък и неподвижен, а отблизо виждаме, че е огромен и се движи бързо. Във водата веслото изглежда пречупено, а извън нея - здраво.

6. Влияние на примесите. Нещата никога не са ни дадени в чист вид. Един предмет във водата е лек, а извън нея - тежък. Човешките способности също взаимно си влияят. Така чувствата често подвеждат разума.

7. Влияние на количествата. Пясъчинките поотделно са твърди, а заедно - не. Виното в умерени количества укрепва тялото, а при неспазена мяра го съсипва. В една доза лекарството лекува, а в друга - вреди.

8. Относителността на нещата. Тъй като нещата се намират извън нас, ние ги възприемаме така както те се **"явяват"**, а не както те "са", както са сами по себе си. Те са ни дадени в ракурс, под някакъв ъгъл, в частичен изглед. Характеристики като "ля-во" и "дясно", "горе" и "долу" са очевидно относителни, а не безусловно истинни.

9. Въздействието на Нещата върху нас зависи от това дали те се срещат по-често или по-рядко. Ние виждаме Слънцето всеки ден и затова то е нещо обикновено, а кометата - по-ряд-ко, поради което можем да я изтълкуваме като божествено или друго знамение. Оттук рядкото изглежда ценно, а често сре-щаното и лесното за постигане - малоценно. Ако водата и въздухът не се срещат толкова често, те биха били по-ценни. Златото затова е ценно, защото се среща рядко. С това Пирон всъщност пита дали има обективни ценности, дали ценностите могат да бъдат "истински".

10. Различия в нравите, обичаите и законите. Едно облекло някъде е прилично, другаде - не. В една страна законът наказва нещо, което в друга е позволено. Различните религии също представят своите богове по различен начин.

Всеки свой аргумент Пирон завършва с думите: "Следова-телно познанието е невъзможно, затова трябва да се въздър-жаме от преценка кое е истинно и кое не"

По-късно други скептици добавят допълнителни аргумен-ти срещу познаваемостта на нещата. Най-важният от тях се свежда до това, че за да достигнем до някаква истина, ние вече трябва да притежаваме други истини. За да преценим дали "Чо-векът е мяра на всички неща", както твърди **Протагор**, ние вече трябва да притежаваме истинно знание за човека, за това, как-во е "мяра" и какво е "нещо". Така според скептиците се отива в безкрайността и никога не изказваме истини.

По-новата философия добавя свои аргументи в полза на съмнението. Така **Декарт** напомня за странната връзка между съня и будуването. Кой може да посочи строг критерий за различаване на сън от будуване? Според

Кант

разликата е само в по-голямата свързаност на нещата при будуването отколкото в съня. Но дали това "повече" е достатъчно? Още поетът

Пиндар

е казал, че

"Човекът е само сън на една сянка",

за Шекспир "Ние сме от същата материя, от която са изтъкани нашите сънища и краткият ни живот е обграден от съня", а испанският драматург

Калдерон

е написал драма със заглавие

"Животът е сън".

Според

Шопенхауер

сънят и будуването са две страници от един и същи лист, наречен човешки живот.

Щом дори аз преминавам през две така несвързани и не-разбираемо следващи състояния, тогава какво означава това

"Аз"? "Кой е моят аз?" пита Паскал. Ако се промени външ-ността ми, ако се промени характерът ми, ако умът ми вече не е същият, тогава какво е това, което наричам Аз?

А може би има един демон, едно злонамерено всемогъщо същество, което ни внушава всичките ни мисли и чувства и ние сме негови вечни марионетки? Това е пределният аргумент, с който **Декарт** предизвиква съмнение в човешките възможности за познание. Може би не само предмети, растения и животни, не само хора и божества, може би всичко е само една демо-нична игра? Още Платон допуска, че ние сме може би само **игралки в ръцете на боговете** и за нас целта на тази игра вечно остава загадка.

Има ли тогава изход от скепсиса? Какви са последиците от съмнението?

3. Последици

Съмнението като светоглед

За скептиците - **Пирон** и неговите последователи - съмнението не е само път към истината, то остава вечен път без пристан. Скептикът никога не достига до нещо истинно. Не-говата истина е въздържане от съждения, от преценки. Пирон никога не казвал, че нещо е красиво или грозно, справедливо или несправедливо. Всеки, който изкаже определено твърдение, за Пирон е догматик. Така според Пирон основното деление между философите е на догматици и скептици. Скептикът не само в теорията

бил нерешителен и оставал в съмнение. Когато негов ученик на име

Анаксарх

паднал в някакво блато, Пирон невъзмутимо преминал край него без да му подаде ръка. Людете наоколо упреквали Пирон, а потърпевшият

Аристарх

се възхищавал от скептичeskата невъзмутимост на своя учител. А когато веднъж го лекували, Пирон дори не трепнал. Навярно и в собствената си болка се съмнявал.

Нихилизмът

Щом според Платон мнението съдържа битие и небитие, щом според скептиците не можем да вземем страната на би-тието и да познаем истината за нещата, тогава остава възможността въпреки очевидното присъствие на предмети и хора, на многообразие от съществуващи неща, да вземем страната на небитието. Тъкмо такава е позицията на ниҳилизма (от латинската дума nihil, което ще рече "нищо"). Въпреки че софистът **Горгий**

живее преди скептика Пирон, ниҳилистичната позиция на

Горгий

и на неговите последователи може да се разглежда като възможна последица от нерешителността на скептиците. Липсата на истина може да прерасне до пълно безразличие и с това до изпадане в нищото.

Ако болшинството от първите философи са написали съчинения с традиционното заглавие "За природата", то **Горгий** предизвикателно озаглавява своето "За несъществуващото или за природата", като тук това "или" означава "тоест". Основните тези на ниҳилиста **Горгий** са три:

1. Нищо не съществува.
2. Дори и нещо да съществува, то е непознаваемо.

3. Дори и нещо да е познаваемо, то е несъобщимо на други и е необяснимо.

Това са тезите на онтологичния (I теза), познавателния (II теза) и комуникативния (III теза) ниҳилизъм.

Вярата

Когато разумът признае, че неговото знание има предели, тогава му остава или да бъде скептик, или ниҳилист, или да приеме, че най-съществените истини са отредени за вярата, а той трябва да заеме по-скромно място.

Още в самата дефиниция за философията Питагор указва за известна немощ на човешките способности. Той отрежда притежанието на мъдростта единствено за боговете. И наистина, какво ни показва историята на гръцката философия?

Множество възгледи, които не се съгласуват помежду си. Първите философи търсят абсолютното ту в природните стихии (вода, въздух, огън), ту в числото, ту в атома. Софистите превръщат силата на мисълта в игра, в спорт. **Сократ** само иронично подпитва своите събеседници, но не казва каква е истината.

Платон

и

Аристотел

оставят след себе си неприми-рими опоненти. Оригиначните философски школи след тях -скептици, стоици и епикурейци - се интересуват най-вече от оцеляването на индивида в света, а не толкова от проумяването на света.

Това дава основание на първите християнски философи да заключат, че историята на гръцката философия е история на едно лутане, предусещане на истини, но не и достигане до истини. Ако човек само търси истината, той рискува да пре-живее живота си само в търсене, т.е. в неистина. Истината не трябва да стои в края на човешкия път, тя трябва да е в нача-лото. Но да бъде истината дадена още в началото, още преди да е търсена, е възможно, само ако тя не е плод на човешки усилия, а идва от божествено откровение. Тогава човек не тряб-ва да търси истината, а да тръгва от нея и задачата му ще бъде да съобрази живота си с нея, да живее в истина, т.е. праведно. Това е мисия не толкова познавателна, колкото етическа.

Такава истина за света може да бъде дадена само от тво-реца на този свят.

"Вярвам, за да разбирам" е новият символ на една нова епоха. Това е епохата на **Християнския Абсолют**

Несъмненото

Все пак тези три решения не са единствени. Освен боязли-вия скептицизъм, отчаянието на nihilизма и блаженството на вярата, има и друг път. Той е извървян от **Декарт**. Френският философ предприема едно радикално, т.е. отиващо до корени-те на нещата съмнение:

1. В съществуването на външни предмети, защото често сетивата са ни мамили.
2. В това, че притежава тяло, защото понякога на сън е бил убеден, че е наранен, или дори с ампутирана ръка, а след събуждане всичко се е оказвало илюзия.

3. Във всеки предмет на мисълта, защото е възможно да има зъл демон, който да ни внушава всичко, което мислим, и по този начин да ни заблуждава дори в такива елементарни неща като " $2 + 2 = 4$ ".

Декарт е героят, който открива "**архимедовата точка**" на сигурността, на несъмненото. Защото дори и да се съмнявам, несъмнено е, че се съмнявам и следователно съществувам.

"Мисля, следователно съществувам" (Cogito ergo sum) е ед-на абсолютна истина. Мислещото себе си мислене не допуска демона на измамата. Ако насочената към предметите мисъл е съзнание, то насоченото към самото себе си мислене е самосъз-нание. То е само-

съзнание. Това е минимумът знание, знание че аз съм, че аз съществувам, което обаче е максимум сигурно, е абсолютна истина. Абсолютна, защото не зависи от нищо друго - предмети, сетива, тяло, сън или демон.

Освен това, щом в тази точка на самосъзнанието аз съм дистанциран от вещи и хора, неприкосновен дори за демони, тогава това е точката на свободата. Тогава формулата на **Декарт** може да бъде "Мисля, следователно съм свободен". Тази точка на уединение е защитена както от чужди въздействия, така и от чужда помощ. Тя означава, че "Никой не може да мисли вместо мен". Затова **Сартр** твърди, че "Човек е осъден да бъде свободен". Формулата на Русо "Човек се ражда свободен" в случая означава, че човек трябва да се роди като човек от свободната си мисъл, от своето самосъзнание.

Това има предвид **Хегел**, когато казва, че човек първо се ражда природно, по природна необходимост, а втори път ду-ховно, от свобода, и това всеки трябва да извърши сам - от и чрез собственото си мислене.

Тук човекът на Новото време е намерил своя **Абсолют**.